

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Antikvitás Program

Széll Gábor

Küzdelem barbárok és eretnekek ellen Hydatius Chronicájában

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Székely Melinda tanszékvezető egyetemi docens

Szeged

2019

1. Az értekezés témája és célkitűzései

Hydatius *Chronicája* az 5. századi történelem egyik legértékesebb forrása, ugyanis egyedülállóan részletes beszámolót nyújt a korabeli Hispania történetéről és a császári hatalom felbomlásáról. Hydatius munkája az egyik legkorábbról fennmaradt alkotás a latin nyelvű krónikák közül, ezt tartjuk a legfontosabb összefoglalásnak Hispania felbomlásáról az Orosius és a Iohannes Biclarensis közötti időszakból; Ammianus Marcellinus és Gregorius Turonensis között pedig nincs más olyan nyugati szerző, aki az 5. század politikai és katonai változásait is bemutatná történeti munkájában. Thompson „*a stroke of extraordinary good luck*”-nak minősíti, hogy a korabeli Gallaecia történetéről ilyen részletes forrás áll rendelkezésünkre, amely egyúttal megerősíti Candelas-Colodrón azon véleményét is, hogy Hydatius „*un historiador preciso y minucioso*.”

Hydatius krónikája az egyetlen általunk ismert irodalmi kísérlet az 5. századi Hispaniából, amely Collins szerint „*sole literary luminary*”-ként emelkedik ki a korabeli provincia szellemi közegéből. Hydatius érdeklődése elsőként fordult kifejezetten az Ibériai-félsziget felé, ezért is tartják őt „*az ibér történetírás atyjának*.” Burgess szerint ő az első olyan európai krónikaszerző, aki a „*post-Roman history*” és a „*Latin regional history*” műfajában alkotott. Ahogyan Cassiodorust és Iordanest a gótok, Gregorius Turonensist a frankok, Paulus Diaconust a lombardok történetírójának tartjuk, úgy Hydatius a szvévek történetének bemutatása miatt emelkedett a legfontosabb krónikások közé.

Hydatius feljegyzéseit ugyanakkor Muhlberger azért is tartja érdekesnek, mert elárulják, hogyan gondolkodott a kor egyik vezető tisztségviselője a körülötte zajló eseményekről azon a területen, ahol a római hatalom rendkívül nagy törést szenvedett. Gelarda úgy látja, hogy Hydatius modern értelemben is „*uno dei più attenti uomini politici*”, aki más történetírókhoz képest rendkívül nagy figyelmet szentelt a diplomáciai eseményeknek, hiszen a gallaeciai hatóságok külső és belső kapcsolatairól nem áll rendelkezésünkre más korabeli forrás, amelyből következtetni lehetne a barbárok és a rómaiak közötti kapcsolatok alakulására. Jó néhány keleti és nyugati területet érintő mozzanatról csak Hydatius krónikájából értesülünk, és mivel az 5. századi barbár megszállások alatt készítette feljegyzéseit, hitelesen tudja tájékoztatni az olvasókat a germán törzsek letelepedéséről és tevékenységéről, ráadásul a korszak egyházi dokumentumaiból is nagyon kevés maradt ránk, és amit tudunk Gallaecia egyházi szervezetéről, azt Hydatius krónikájából tudjuk.

Burgess szerint az ókori és a modern ember egyaránt azt gondolja, hogy ha valaki egy távoli vidék kevésbé jelentős városának püspökeként kezd történetírásba, akkor az ő krónikája nem lehet annyira értékes és megbízható, mint híresebb kortársaié. Tovább erősítheti ezt a sztereotípiát az is, hogy Hydatius feltehetően nem végzett magas szintű tanulmányokat, a szvénv megszállás miatt elszigetelt Gallaeciában pedig egyre kevésbé tudta tartani kapcsolatát a külvilággal, ezáltal alig juthatott hozzá megfelelő forrásanyaghoz. Hydatius egész életében a barbárok és az eretnekek ellen harcolt, Muhlberger szerint egyfajta „*champion of the Roman community*”-ként szállt szembe a hispán–római lakosság és az ortodoxia ellenségeivel. Politikai és vallási területen megmutatkozó személyes erőfeszítései és az a tény, hogy a zűrzavaros 5. században mégis vállalkozni mert a krónikaírás feladatára, azt a nézetet erősíti, hogy sokat emlegetett borúlátásával szemben birtokában volt egyfajta optimizmusnak, jóllehet reálisan felmérve saját helyzetét azt is tudhatta, hogy a barbárok érkezésével nemcsak Gallaecia, hanem az egész birodalom helyzete végérvényesen megváltozik. Véleményünk szerint a császári hatalom iránti rendületlen bizalma, az ortodoxia melletti példamutató kiállása még akkor is kitartásra ösztönözte Hydatiust, amikor már egyértelműen látszott, hogy Gallaecia többé nem számíthat a birodalom központi segítségére és a barbár megszállókkal való együttélés elkerülhetetlen a hispán–római lakosság számára, ráadásul az eretnek tanítások mérhetetlen népszerűséget szereztek nemcsak a hívek, hanem a püspökök körében is. Hydatius mindezek ellenére kitartott saját értékrendje mellett, a krónika megírásával pedig olvasóit is hasonló magatartásra próbálta ösztönözni. A korábbi kutatások hosszasan érvelnek amellett, hogy Hydatius saját korának nehézségeit észlelve apokaliptikus hiedelmeket táplált és a közelgő világvégre készült, ambiciózus személyisége és sajátos történelemszemlélete viszont azt mutatja számunkra, hogy erőfeszítéseinek kudarcai mégis arra inspirálták őt, hogy a krónika megírásával népszerűsége és elismertsége törekedjen a gallaeciaiak körében, miközben a körülötte lévő római világ mind katonai, mind vallási szempontból látszólag kilátástalan helyzetbe került.

A 4–5. században a Római Birodalom határainál élő barbár népek egyre gyakrabban indítottak támadást a birodalom ellen, amelynek következtében a római határvédelem fokozatosan felmorzsolódott, a barbárok a birodalomba betörve fosztogatni kezdték a római területeket, majd sikeres hódításaik után önálló államokat hoztak létre és bizonyos fokú együttműködésre vagy ellenállásra kényszerítették a római lakosságot. A császári hatalom gyengesége és a katolikus hit politikai védelmének változó intenzitása azt eredményezte, hogy a rómaiak körében is nagy népszerűséget szereztek az eretnek tanítások, különösen az

arianus és a priscillianus eszmék sodorták veszélybe a pápai hatalom tekintélyét és a püspökök egyházi fegyelmeinek megtartását. A római politikai és egyházi életben megjelenő hűtlenség motívuma tovább fokozta a válságot a császári hatalom és a katolikus egyház működésében. Hydatius krónikája pontosan ezt az átmeneti időszakot mutatja be az olvasóknak, akik előtt a barbárokra és az eretnekekre vonatkozó feljegyzések alapján kirajzolódhat egy olyan egyházi vezető portréja, aki egész életében a római világ megmentéséért küzdött egy periférikus területen. Hydatius munkája annak tanulmányozására is alkalmas, hogy a barbár betörések és letelepedések hogyan változtatták meg a gallaeciabeliek gondolkodását, és mindez milyen reakciókat váltott ki Hydatius kudarcokkal teli életében és történelemszemléletében.

Mivel Hydatius elsősorban a rómaiak szemszögéből mutatta be a szvévek tevékenységét, és nincs birtokunkban olyan forrás, amelyet maguk a szvévek írtak volna saját történetükről, különösen nagy jelentősége van azoknak a régészeti és numizmatikai kutatásoknak, amelyek segítségével objektíven tudjuk értékelni a szvévek gallaeciai jelenlétét, ahogyan az utóbbi években meg is fogalmazódott az a törekvés, hogy a korábban elhanyagolt gallaeciai régészeti adatokat a „*historical narrative*” részeként kell tárgyalni. 2018 első felében *In Tempore Sueborum. El Tiempo de los Suevos en la Gallaecia (411–585)* címmel Ourensében rendezték meg azt az egyedülálló kiállítást, amely értékes európai műtárgyak és a legújabb feltárások eredményeinek bemutatásával próbált meg szakítani a hagyományos szvég-ábrázolással, és a nagy népvándorlás és a Római Birodalom hanyatlása közötti összefüggés helyett a barbárok és a római arisztokrácia közötti kapcsolatok ábrázolására fókuszált. Vizsgálatunk éppen ezért röviden érinti a régészeti és a numizmatikai kutatások, a temetők, a *villák*, a települések és az egyházi építmények feltárásának eredményeit is, hogy minél pontosabb képet alkothassunk a szvévek hatalmi rendszerének kiépüléséről és vallási helyzetéről, valamint a kora középkori Gallaecia társadalmának dinamikájáról is.

2. Az értekezés szerkezete és módszerei

A dolgozat első fejezetében áttekintjük azokat a műfaji előzményeket, formai és kronológiai követelményeket, amelyek nagy hatást gyakorolhattak a zsidó és görög gyökerekkel rendelkező keresztény világkrónikák kialakulására. Mivel az apologetikus történetírás már egységes kronológiai keretet használva próbálta összefoglalni a világ történetét, a késő császárkor világkrónikái többnyire keresztény szerzők nevéhez fűződnek. Eusebius sajátos kronológiai táblázatok segítségével kapcsolta össze az egyháztörténetet a bibliai hagyománnyal, ezáltal egyetlen munkában összegezni tudta az emberiség teljes történetét, Hieronymus pedig elődje művét lefordítva és kiegészítve elérhetővé tette ezt a beszámolót a csak latinul értő olvasók számára is, egy könnyen utánozható mintát teremtve ezzel az 5–6. századi krónikaszerzőknek. Eusebius és Hieronymus újításainak bemutatása és a római annalsztikus hagyomány hatásának elemzése után a korszak fontosabb latin nyelvű világkrónikáit tekintjük át röviden, különös figyelemmel arra, hogy a Hieronymust folytató Prosper és Marcellinus Comes, illetve Prosper folytatói közül Tunnunai Victor és Iohannes Biclarensis milyen kronológiai keretben rögzítette az eseményeket, a középkorra nagy hatást gyakorló Cassiodorus és Isidorus pedig hogyan járult hozzá a műfaj későbbi fejlődéséhez. Ezt követően Hydatius életének bemutatásával áttekintjük a származásával, a zarándoklatával és a püspökké választásával kapcsolatos vitákat, majd a krónikához használt forrástípusok elemzésekor a korábbi kutatásoknál nagyobb figyelmet szentelünk az egyházi vezetők közötti levelezésnek, a szóbeli beszámolóknak és a hivatalos jelentéseknek, végül megvizsgáljuk a kronológia és a kézirati hagyomány sajátosságait is.

A második fejezetben a svév külpolitika változásaihoz kapcsolódó kutatási problémákkal foglalkozunk részletesebben. A téma bemutatását az indokolja, hogy Hydatius az egyetlen olyan szerző, aki személyes tapasztalatai alapján, nemcsak az események szemtanújaként, hanem gyakran aktív részeseként számolt be arról, hogy a svévek hogyan telepedtek le 409-es betörésük után Gallaeciában, és milyen eszközökkel próbálták uralmukat egész Hispania területére kiterjeszteni. A svév külpolitikai tendenciákra támaszkodva igyekszünk tisztázni, hogy milyen körülmények között és mely barbár csoportok vettek részt a 406-os galliai és 409-es hispaniai invázióban, majd megvizsgáljuk, hogy Hermeric békés és Róma-barát uralkodását követően milyen katonai vagy diplomáciai események hatására alakult ki Rechila és Rechiarius expanzív külpolitikája. A 456-os nyugati gótoktól elszenvedett vereség új korszakot nyitott a svévek történetében, mivel a különböző politikai pártok és uralkodójelöltek tevékenységének köszönhetően polgárháborús

helyzet alakult ki Gallaeciában. A szvév vezetők saját pozíciójuk megerősítése érdekében hol a gótokkal, hol a rómaiakkal kerültek háborús konfliktusba, miközben a hatalomra kerülő Remismund egyre erősebb fosztogatásokkal nyugtalanította a hispán–római lakosságot és megszakította a szvévek diplomáciai kapcsolatait.

A harmadik fejezetben azokkal a szétfeszítő erőkkel foglalkozunk, amelyek megbontották az 5. század politikai és vallási rendjét, ezáltal válságba sodorták a Hydatius által idealizált római világot. Először általánosságban vizsgáljuk, hogy a rómaiak és a barbárok találkozását milyen sajátos stratégiai és gazdasági körülmények befolyásolták, különös tekintettel arra, hogy Róma barbár-politikája és a hadsereg összetétele hogyan változott a germán betelepítések következtében. A barbárok szerepének növekedése a római társadalomban ugyan nagyfokú nyugtalanságot eredményezett, de a germánok római kultúra iránti csodálata és a társadalmi kiváltságokért tanúsított katonai hűsége mindkét oldalt bizonyos fokú együttműködésre és kulturális interakciókra ösztönözte. Ehhez kapcsolódóan vizsgáljuk az akkulturáció folyamatát a latin nyelv használatában, a római intézmények átvételében és a barbár királyok uralkodói attitűdjeiben is, de kitérünk a romanizáció és a multikulturalizmus fogalmának 5. századi létjogosultságára is. A római–barbár interakciók különös aspektusát jelentik a vallási különbségek megszüntetésére és az eretnekek megtérítésére irányuló egyházi törekvések, ezért kell elemeznünk a barbárok krisztianizálódásának feltételeit és a germánok által nemzeti vallássá emelt arianizmus népszerűségének okait is.

A harmadik fejezet legterjedelmesebb részében azokat a szétfeszítő erőket vizsgáljuk, amelyek Hydatius szerint hozzájárultak az 5. századi Gallaecia és a Római Birodalom válságos helyzetének kialakulásához. Mivel ma is vita tárgyát képezi, hogy melyik történelmi időszakot vagy folyamatot tekintjük a római császárkor végének, szükségesnek látszott összefoglalnunk az ezzel kapcsolatos véleményeket, ezt követően pedig rámutatunk arra, hogy a germán betörések és a központi irányítás gyengesége a birodalomban tapasztalható válságjelenségekkel milyen logikai kombinációkat alkotva vezethetett a nyugatrómai területek bukásához. A szétfeszítő erők első csoportját a barbár népek fosztogatással és szövetségeik megszegésével társuló sztereotipikus viselkedése alkotja, amelyet a szvévek, a vandálok és a gótok vonatkozásában vizsgálunk Hydatius feljegyzései alapján. Különösen nagy figyelmet fordítunk arra, hogy a barbárok 411-ben sorsolás útján vagy a rómaiakkal kötött szerződés alapján telepedhettek le Hispaniában, de kitérünk a szvév–gallaeciai kapcsolatok körülményektől függő változására, a vandálok afrikai expanziójára és Gaiseric 455-ös római betörésére is, a gótokra vonatkozóan pedig

foglalkozunk a 382-ben megkötött *foedus* jelentőségével, a gót–római diplomáciai kapcsolatok alakulásával, valamint a cataunumi csata és a 456-os összecsapás szövetségi viszonyokban betöltött szerepével.

A szétfeszítő erők másik csoportját azok az eretnekmozgalmak alkotják, amelyek a barbár népek közötti népszerűségük és a központi hatalom gyengesége miatt széles körben elterjedtek a római lakosság és a püspökök körében egyaránt. Az eretnekség és az igazhitűség fogalmának tisztázása után megvizsgáljuk, hogy az arianizmus terjedése mennyiben kapcsolható össze Róma egyházi primátusának kialakulásával és a birodalmi egyházat támogató császári politikával, ezen kívül foglalkozunk a patriarchatusok rivalizálásával és az egyházi hatalom függetlenedésének problémájával is. Külön vizsgálat tárgyát kell képeznie annak, hogy az arianizmus hogyan terjedt el a vandálok és a szvévek körében, és hogy milyen szerepet játszott Gaiseric, illetve Rechiarius valláspolitikája a barbárok fölötti hatalom stabilizálásában. Mivel Hydatius más eretnek tanítások veszélyességére is felhívta az olvasók figyelmét, szükségesnek látszott annak áttekintése, hogy milyen módon próbált az egyházi és a világi hatalom fellépni a dogmatikai vitákat generáló nesztorianizmus és monofizitizmus, a Gallaeciában rendkívül népszerű és politikai botrányt is kavarázó priscillianizmus, a titkos mozgalomként működő manicheizmus, valamint az egyházatyák megítélése szempontjából fontos pelagianizmus és donatizmus tanításával szemben, bár Hydatius a dogmatikai viták bemutatása helyett inkább az ortodoxia képviselőit és a központi hatalomra gyakorolt káros hatások megjelenítésére törekedett.

A szétfeszítő erők harmadik csoportját a politikai és egyházi vezetők körében megfigyelhető hűtlenség és lojalitás dilemmája jelenti, amellyel Hydatius arra próbál utalni, hogy nemcsak a barbárok és az eretnekek tevékenysége sodorta válságba a nyugati területeket, hanem nagy szerepe volt ebben a rómaiak hűtlen viselkedésének is, ahogyan ez nyomon követhető az egyházi fegyelem lazulásában, a botrányos püspökválasztásokban, valamint a katonai vezetők és az *usurpátorok* hatalmi törekvéseiben is. Hydatius mindezek ellensúlyozására olyan politikai és egyházi vezetőket állít példaképnek saját maga és az olvasói elé, akik lojálisak maradtak a római eszmékhez, és képesek lennének helyreállítani a meggyengült birodalom katonai és vallási rendjét.

A negyedik fejezetben kísérletet teszünk Hydatius történelemszemléletének és szerzői motivációinak részletes elemzésére. Mivel az 5. században bekövetkező katasztrófákat nem mindig tudták racionális okokkal magyarázni, Hydatius történelemszemléletének egyik legérdekesebb aspektusa az isteni gondviseléshez és az apokaliptikus gondolatokhoz kapcsolódik. A természetfölötti jelenségeket gyakran isteni

figyelmeztetésként vagy konkrét események előjeleként szokás értelmezni, ezért meg kell vizsgálnunk, hogy tekinthetjük-e a barbárok fosztogató tevékenységét a bűnös rómaiak megnevelésére irányuló isteni igazságszolgáltatásnak. Érdeemes foglalkoznunk azzal is, hogy Hydatius miért mutatott különösen nagy érdeklődést a természetfölötti jelenségek és a próféciaák iránt, és mi célból kaptak kiemelt szerepet az isteni büntetéssel, előjelekkel és csodákkal foglalkozó feljegyzések a krónikában. A végső kérdés természetesen az, hogy Hydatius a saját korában megtapasztalt szenvedéseket valóban értelmezhetette-e a parúszia előjeleként, és a Tamás-apokalipszisre való utalás bizonyíték lehet-e arra, hogy Hydatius hitt a közeledő világvégeben. Ennek eldöntéséhez ismernünk kell az apokrif iratok egyházi megítélését, a parúszia késlekedésére adott katolikus reakciókat és az eszkatologikus számításokra vonatkozó véleményeket egyaránt.

Ezt követően Hydatius és a krónikahagyomány kapcsolatát vizsgálva arra próbálunk választ keresni, hogy vajon mi készíthette Hydatiust a krónika megírására és mikor kezdte el a feljegyzések összeállítását. Hydatius sok szempontból követte a Hieronymus által kínált mintákat, ugyanakkor mégsem tudott teljes mértékben elődje nyomdokaiba lépni, ezért fontos eredményeket hozhat, ha megvizsgáljuk, hogy a krónika elején szereplő *praefatio* mennyiben igazolja Hydatius hagyománykövetését a műfaj, a témaválasztás és a forráskezelés tekintetében, és milyen újítások bevezetésével próbálta felülmúlni a kortárs történetírókat. Hydatius a barbárok 409-es betörését fordulópontnak tekinti Hispania történetében és a saját életében egyaránt, ezért ki kell térnünk Gallaecia válságos helyzetére és azokra a társadalmi következményekre, amelyeket a császári hatalommal szemben támasztott lakossági elvárások eredménytelensége okozott. Tanulságos lehet annak elemzése is, hogy az 5. századi pogány és keresztény szerzők, különösen Augustinus hogyan gondolkodott a római állam szerepéről, és mennyiben hatott a történelmet korszakoló módszerekre Dániel 4 világbirodalomról szóló próféciaja és a *translatio imperii* hagyományozódása.

Hydatius Gallaecia egyre súlyosabb helyzetét érzékelve a barbárok és az eretnekek elleni harcban a küzdelem több formájára is vállalkozott. Első lépésként politikai fronton, a helyi lakosság érdekeit képviselve próbált Aëtiustól segítséget kérni a szvév fosztogatások megállításához, ez pedig jól mutatja a korabeli római közigazgatási rendszer felbomlását és a püspökök diplomáciában betöltött jelentőségét. A küzdelem második szakaszában vallási téren igyekezett fellépni Thoribius kérésének megfelelően az eretnekmozgalmak ellen, ez pedig jó alkalmat szolgáltat arra, hogy Hydatius püspöki tevékenységének és a 460-as fogságba esés körülményeinek vizsgálatával pontosabb képet alkothassunk a gallaeciai

egyház helyzetéről, valamint a vallási és társadalmi rend felbomlásának tüneteiről. A lesüllyedt középrétegek elégedetlensége, a *villák*ba menekült lakosság és a *colonusok* rossz helyzete, a *patrocinium* rendszerének kialakulása, valamint a bagaudák és a circumcelliók rablóhadjáratai egyaránt azt jelezték, hogy a rómaiak jelentős része elidegenedett a császári politikától, és korábbi helyzetét megőrizve inkább a barbárokkal való együttműködést választotta. Hydatius ezzel szemben sohasem fogadja el, hogy a római lakosság idegen uralom alá kerüljön, ellenséggként tekint mindazokra, akik barbár uralkodók szolgálatába álltak, és elutasít mindenféle együttműködést a szvén megszállókkal.

Hydatius élete végén korábbi küzdelmeinek kudarca után irodalmi síkon folytatta a harcot, és szülőföldjén szerzett tapasztalataira alapozva krónikaformában próbálta rögzíteni a birodalom hanyatlásának fontosabb eseményeit. Gallaecia periférikus helyzetéből kiindulva lehetővé válik, hogy megvizsgáljuk a Hydatius rendelkezésére álló források mennyiségét, és ebből következtessünk fizikai elszigeteltségére és a külvilággal való kapcsolatainak fokozatos beszűkülésére. Érdeemes megvizsgálni azt is, hogy a szintén hispaniai Orosius és Prudentius történelemszemlélete mennyiben különbözik Hydatius nézeteitől, de más krónikaszerzők optimizmusát is szembeállíthatjuk Hydatius borúlátásával és Róma szerepéről vallott felfogásával. Hydatius ugyan átveszi a krónika műfajának formai és kronológiai kereteit, de szokatlanul részletes beszámolót igyekszik nyújtani a korabeli olvasóknak, ez pedig hozzájárulhatott irodalmi küzdelmének kudarcához és későbbi népszerűtlenségéhez is. A dolgozat végén kronológiai listák, földrajzi névmutató, térképek és képek segítik a vizsgált problémákon belüli tájékozódást.

3. Az értekezés fontosabb eredményei

1. Hydatius jól ismerte a krónikaírás hagyományait és nagyra értékelte elődei történetírói tevékenységét. Tisztában volt a krónikaírás formai és kronológiai követelményeivel, használta Eusebius és Hieronymus datálási módszereit, az uralkodási és *consuli* évek jelölését, az olimpiászokat és az éveket összesítő *computatiót*. A hagyománykövetésben a legfontosabb mintát Hieronymus jelentette számára, ezért az ő művéhez átdolgozás nélkül kapcsolta hozzá saját munkáját. Ahogyan Hieronymus Eusebius krónikájának fordításával és a folytatás megírásával igyekezett csodálatát kifejezni elődje teljesítménye iránt, úgy Hydatius is büszke arra, hogy az elődje által kínált mintát követheti, ugyanakkor reálsan látja, hogy saját munkája valójában nem mérhető össze Hieronymuséval. A *praefatió*ban kortársaitól eltérően nagyfokú hozzáértést tanúsít a történetírás módszereivel és a forráskezeléssel kapcsolatban. A krónika drámai struktúrája azt mutatja, hogy ismerte a műfajra vonatkozó szerkezeti kötöttségeket, a csodajelekre és az apokaliptikus utalásokra vonatkozó megjegyzések pedig igazolják a bibliai és a történeti hagyományhoz való ragaszkodását.

2. Hydatius népszerűsége törekedett és számos módon kísérletet tett az olvasók érdeklődésének felkeltésére. Hieronymus ebben is mintát jelentett számára, mivel Eusebius művének latinra fordításával megpróbált irodalmi szenzációt kelteni, a népszerűség érdekében pedig újításokat is bevezetett. Hydatiust Hieronymus iránti tisztelete is motiválta a történetírásra, ugyanakkor annak népszerűségét kihasználva igyekezett saját ismertségét is növelni. Mivel feltehetően a szvévek betörése miatt nem tudott Gallaeciából elutazva magasabb szintű tanulmányokat végezni, folyamatosan bizonyítani akart saját közösségén belül. Aëtiushoz vállalt követsége és a Thoribius által rábízott nyomozás sikeressége jól mutatja, hogy elismerésre és hírnévre vágyott, saját püspöki tevékenységét pedig azért részletezte olvasói előtt, hogy felfigyeljenek lelkiismeretességére és az ortodoxia melletti kiállására. A barbár fosztogatások túlzó és részletes leírásával megpróbált az olvasók érzelmeire hatni, a bibliai próféciákkal és csodajelekkkel kapcsolatos feljegyzések, a bemutatott természeti jelenségek és a Tamás-apokalipszisre való utalás pedig saját érdeklődését és tájékozottságát mutatja, ugyanakkor alkalmas a kevésbé művelt olvasók figyelmének megragadására is. Hydatius élete végén történeti munkájával megpróbált elismerést szerezni saját közösségén belül, és ennek érdekében számos újítást is bevezetett: a hagyományos kronológiai jelölések mellett elsőként alkalmazta a hispaniai *aerát*,

szokatlanul hosszú *praefatió*jában sok életrajzi és forráskezelésre vonatkozó információ is helyet kapott, az olvasók érdeklődését szem előtt tartva más krónikásokhoz képest nagyobb teret biztosított a barbárokkal kapcsolatos katonai eseményeknek és a természeti jelenségeknek, a műfaj terjedelmi határait kiszélesítve pedig bizonyos eseményekkel kapcsolatban rendkívül részletes leírásokat közölt az olvasók kíváncsiságának kielégítésére. Már a *praefatió*ban próbálja elnyerni az olvasók szimpátiáját, amikor saját lehetőségeinek és forrásainak korlátairól nyilatkozik, és bár egyetemes történeti munkát ír, érdeklődése saját korához közeledve egyre inkább Gallaecia eseményei felé fordult. Hydatius kortársa, Orosius valószínűleg azért nem szerepel a krónikában, mert eltérő a történelemszemlélete és lebecsüli a krónikaírás jelentőségét, ráadásul Hydatius feltehetően riválisának tekintette őt, és azt akarta, hogy az utókor saját magát tartsa majd Gallaecia leghíresebb történetírójának.

3. A szvévek a római kormányzattal kötött szerződés alapján telepedtek le Gallaeciában, és nem gyakoroltak a hispán–római lakosság fölött olyan abszolút hatalmat, mint ahogyan Hydatius azt ábrázolja. A barbárok letelepedését más népekkel kötött szerződéshez hasonlóan írásban is rögzíteni kellett, Hydatius viszont azért utalhat mégis a területek sorsolással történő elosztására, mert nem volt büszke arra, hogy a barbárok a központi hatalom engedélyével szállták meg Hispaniát. A szvévek valószínűleg a legitim uralkodóval vagy valamelyik *usurpator*ral kötött megegyezés alapján katonai szolgálatért cserébe kaptak földeket a letelepedéshez, de az is elképzelhető, hogy csak néhány csoportjuk jutott földhöz alkuszerű megállapodások következtében. A két uralkodó közötti együttműködésről érmék is tanúskodnak, de ezt igazolja az is, hogy Hermeric két évtizedig nem indított hódító háborúkat római területek felé, 418–419 körül a rómaiak kifejezetten szvévbarát politikát folytattak, Hydatius pedig több alkalommal a korábbi szerződések megújítására utal. A szvévek sohasem foglalták el teljesen Gallaecia területét, nem avatkoztak bele a római intézmények működésébe, kevésbé tartották szoros ellenőrzés alatt a hispán–római lakosságot, fosztogatásaiknak sohasem voltak vallási okai, de arra sincsenek meggyőző bizonyítékaink, hogy beleszóltak volna a püspökválasztásokba az általuk megszállt területen, vagy hogy szükség lett volna az engedélyükre a krónikában szereplő püspöki vizsgálatok lefolytatásához és a püspökök utazgatásához. Bár Hydatius úgy érezte, hogy a szvévek sohasem fognak eltűnni Gallaeciából, régészeti leletek igazolják a birtokviszonyok megmaradását és a kereskedelem folytonosságát, ráadásul a szvévek Aquae Flaviae környéki fosztogatása arra utal, hogy a területen döntő részben hispán–római lakosság élt.

4. A szvén–római interakciók minősége folyamatosan változott, de Hydatius egyértelműen elutasította a velük való együttműködést. A gallaeciabeliek a szvén megszállás kezdetén a biztonságosabb magaslatokra és erődített területekre költöztek, a földművesek egy része még megpróbált ellenállni a hódításoknak, de a 431–438 közötti követváltások a két nép közötti együttműködés elindulását igazolják. Ezeket a megállapodásokat valószínűleg nem mindenki tartotta tiszteletben, a megegyezések pedig sokszor alkuszerűek voltak és csak kisebb csoportokra vonatkoztak. Rechila a hispán–római lakosság egy részével azért működött együtt, hogy haderejüket és erőforrásaikat igénybe vehesse a szvén hódításokhoz, a katolikus Rechiarius pedig szintén stratégiai okokból, a római lakosság megnyerése miatt tekintett el az erőszakos térítésektől. A szvévek 456-os gótoktól elszenvedett vereségük után sokkal békésebb politikába kezdtek a gallaeciabeliakkal, ugyanakkor a szvén fosztogatások erősödése után sokan együttműködtek a barbárokkal, vagyis a szvén–római kapcsolatok a körülményektől függően folyamatosan változtak, és nem jellemezhetjük őket általánosságban sem ellenséges, sem békés viszonyoknak. Hydatius meggyőződéssel hitt abban, hogy a diplomáciai eszközök és saját követvállalása akár hosszú távon is elősegítheti a rómaiak és a barbárok közötti problémák megoldását, ezért teljes mértékben elutasította a barbárokkal való együttműködést, és nem akarta észrevenni azt az általános tendenciát, hogy a lesüllyedt középrétegek jelentős része a központi segítség elmaradása miatt már elidegenedett a császári politikától és saját érdekeit szem előtt tartva inkább elfogadja a barbár megszállók uralmát.

5. Gaiseric vandál király a rómaiakkal való együttműködés teljes elutasításával törekedett hatalmának megerősítésére. A vandálok a többi barbár néptől eltérően katonai szempontból sem voltak elkötelezettek a birodalom iránt, Africába való átköltözésük után már semmilyen együttműködést nem tanúsítottak a császári vezetéssel, ráadásul a rómaiaktól átvett közigazgatási intézményeket sem mindig tartották tiszteletben és római tisztségviselőket csak ritkán alkalmaztak a hivatalokban. A vandálok a szvévekkel és a burgundokkal szemben azonnal az arianizmus hívei lettek, semmilyen mértékű toleranciát nem mutattak az eltérő vallásúak iránt, még más területek arianus közösségeivel sem tartották fenn a kapcsolatot. Gaiseric saját hatalmának szolgálatába állította az arianus hitet, és agresszív valláspolitikával próbálta növelni a vandálok összetartását, politikai és gazdasági érdekek miatt kíméletlen üldözésben részesítette a katolikus egyház vezetőit, a római arisztokrácia egy részét elűzte az elfoglalt földekről és a maradék területek használatáért többszörös adót vetett ki, ezáltal a megszállt területeken a vandálok többnyire elkülönülve éltek a római

lakosságtól. Carthago 439-es elfoglalása rendkívül nagy pusztítással járt, bár a helyi kulturális élet virágkorát élte Gaiseric uralkodása alatt. Miután a 442-es *foedus* megkötésével vandál kézre kerültek a legjelentősebb afrikai területek, Gaiseric Róma gabonaellátását veszélyeztetve kalózok módjára fosztogatta a Földközi-tenger partvidékét, ezért a történétírók nagy túlzásokkal ábrázolták a vandálok 455-ös római betörését is, 468-ban pedig a keleti és nyugati csapatok összehangolt támadással próbálták véget vetni tevékenységüknek. Gaiseric nem osztotta meg a hatalmát más vandál vezetőkkel, ezáltal jogköre lényegesen nagyobbak tűnik, mint a többi germán uralkodónak, Hydatius talán ezért hozta összefüggésbe személyét bibliai próféciákkal, ugyanakkor a 460-as években azért nem hallunk a vandálok kegyetlenségéről, mert így a szvév fosztogatások mértéke nagyobbak látszódnak az olvasók előtt.

6. Hydatius mindig kiállt a császári hatalom és az ortodoxia védelme mellett. A barbárokat a történeti hagyományban kialakult negatív sztereotípiáknak megfelelően erőszakos, fosztogató és megbízhatatlan embereknek ábrázolta, a germán invázió mértékét és következményeit is túlzásokkal mutatta be, mert álláspontja szerint a germán népek a hagyományos római rend elpusztítására törekedtek, ugyanakkor igyekszik elhallgatni a rómaiak szerződészegéseit és kegyetlenségét, amelyek gyakran kiprovokálták a barbárok viselkedését. Kemény kritikával illeti azokat a rómaiakat, akik a császárhoz való lojalitás és a birodalmi rend helyreállítása helyett az árulást választották vagy saját hatalmi törekvéseikhez eszközként használták a barbarizálódott római hadsereget, ellensúlyozásként pedig a római császárokról és hadvezérekről igyekszik pozitív portrékat készíteni az olvasók számára, elhallgatva minden olyan eseményt, amely rossz fényt vetne a példaképként ábrázolt egyházi és politikai vezetők tevékenységére. Hydatius csaknem teljes rálátást biztosít az 5. században népszerű eretnekmozgalmakra, de a tanítások értelmezése helyett azt próbálja megmutatni az olvasóinak, hogy ezek a mozgalmak milyen módon gyengítették az ortodoxia helyzetét és hogyan sodorták válságba a birodalmi irányítást. Nagy hangsúlyt kapnak a krónikában azok az egyházi vezetők, akik hozzá hasonlóan kiálltak az ortodoxia mellett és konkrét lépésekkel is harcoltak az eretnek tanításokkal szemben, a pelagianizmus említését például Hieronymus, a donatizmusét Augustinus ellenük elért sikerei indokolják. Hydatius csodás jelenségek iránti érdeklődése a pogányság és az eretnekség hatását csak annyiban mutathatja, hogy ismerte az ezzel kapcsolatos próféciákat, de nem tartotta azokat az ortodoxiával ellentétesnek. A körülötte lévő zűrzavar ellenére rendületlenül hisz a világi és egyházi hatalom erejében, ezért a gallaeciai válság megoldását is tőlük várja, ugyanakkor

a birodalmat szétfeszítő erőket képtelen természetes történelmi jelenséggént értelmezni. Gallaecia válságos helyzete arra ösztönözte őt, hogy több formában is fellépjen a barbárok és az eretnekek elleni küzdelemben, ezért lelkesen vállalt követséget a szvévek fosztogatása idején, később lelkiismeretesen vesz részt a priscillianusok és a manicheusok ellen indított nyomozásban, mindez pedig megcáfolja több kutató azon feltételezését, hogy a hispán–rómaiak teljes közömbösséget mutattak saját helyzetük javításában a barbár megszállások alatt. A 460-as szvég támadáskor a besúgók valószínűleg azért akarták őt eltávolítani a közéletből, mert túlságosan ismert volt a római érdekek és az ortodoxia melletti elkötelezettségéről.

7. Hydatius krónikája nem kíván apokaliptikus értelmezést, mert központi témája nem a közeledő világvége. A Hydatius által példaképként említett egyházi és politikai vezetők tevékenységükkel optimális esetben meg tudnák menteni a birodalmat, az égi büntetések és beteljesedett próféciaik mellett pedig jelentős szerep jut az isteni könyörületesség és segítség ábrázolásának is, ráadásul mivel az egyházi személyiségekhez hasonlóan elutasította az eszkatologikus számításokat, Hydatius számára is közömbös lehetett, hogy mennyi idő van még hátra az esetleges világvégeig. Bár feltehetően a priscillianusok közvetítésével megismerte Tamás apokalipszisé, a krónikában sohasem említette konkrétan a közeledő világvéget, és Thoribius levélben is figyelmeztette a püspököket az apokrif iratok veszélyességére, ezért Hydatius minden bizonnyal engedelmeskedett a felsőbb egyházi utasításoknak. A krónikában szereplő természetfölötti jelenségek és csodajelek nem mindig kapcsolhatók konkrét eseményekhez, alkalmazásukat leginkább Hydatius érdeklődésével és az olvasók szórakoztatásával magyarázhatjuk, vagyis irodalmi eszközként a figyelem fenntartására használja a csodás és természetfölötti jelenségeket, apokaliptikus utalásai csak azt igazolják, hogy ragaszkodik a bibliai hagyományokhoz, az évszámítási táblázat közzétele pedig a formai követelményeknek való megfelelés miatt vált szükségessé. Hydatius a múlt eseményeinek összegyűjtésével a történelmi idők folytatását várta, olvasóit pedig a krónika folytatására buzdította, ha viszont valóban a közeledő világvégre készült volna, egyik tényezőnek sem lenne létjogosultsága.

8. Hydatius a gallaeciai közösség megbecsült tagja volt, de élete végén elveszítette népszerűségét és külső kapcsolatait is. Hydatiust valószínűleg vallásos nevelésének és közösségen belüli megbecsültségének köszönhetően választották rendkívül fiatalon Aquae Flaviae püspökévé. Az egyházi vezetők diplomáciai tekintélyét kihasználva saját

felelősségének tudatában a helyi lakosság szószólójaként vállalkozott a 431-es követségre, amellyel saját elszigeteltségét is kompenzálva bekapcsolódhatott volna a politikai életbe, sikeres békekötés esetén pedig tovább növelhette volna egyházon belüli befolyását. Hydatius már fiatalon ismert lehetett az ortodoxia melletti elkötelezettségéről, ezért őt kérte fel Thoribius és Leo pápa az eretnekekkel szembeni vizsgálatra, ugyanakkor nem tudunk Hydatius önálló püspöki intézkedéseiről a többségében priscillianus Gallaeciában, talán mert nézetei miatt megfélemlítették és elrabolták, vagy próbálkozásai kudarccal végződtek. Bár püspökké választása után biztosan kibővültek egyházi kapcsolatai, a 456 utáni zavaros politikai helyzet miatt egyre kevésbé tudta tartani Gallaecián kívüli kapcsolatait és alig juthatott hozzá megbízható forrásokhoz. Utolsó éveinek kétségbeejtő helyzete krónikaírássra ösztönözte Hydatiust, amely korábbi küzdelmeinek kudarca után végre hosszú távon is elismerést hozhatott volna számára, de szövegének túlzott részletessége és bonyolult nyelvezete miatt nem szerzett népszerűséget.

4. Az értekezés témájával kapcsolatos publikációk

Hydatius: Chronica (379–469). Documenta Historica 68. Szeged, 2005.

Hydatius, az V. század gallaeciai krónikása. In: *Panégyris*. Szerk. Mészáros Tamás – Jutai Péter. Budapest, 2007, 53–56.

Az 5–6. századi világkrónikák forrásai. In: *Enumeratio*. Szerk. Jutai Péter – Tóth Iván. Budapest, 2008, 38–43.

Tunnunai Victor: Chronica (444–565). Documenta Historica 80. Szeged, 2008.

Püspöki tudósítás Hispaniából. Hydatius: Chronica. In: *Késő római szöveggyűjtemény*. Szerk. Székely Melinda – Illés Imre Áron. Szeged, 2013, 347–400.

Propter potentio rem principalitatem – The beginnings of the Primacy of the Church of Rome. In: *Sapiens Ubique Civis. Proceedings of International Conference on Classical Studies* (Szeged, Hungary, 2013). Antiquitas, Byzantium, Renascentia XIII. Eds. Nagyillés János et al. Budapest, 2015, 243–253.

A hispaniai Szvév Királyság felemelkedése (409–456). In: *Tanulmányok a hetven éves Wojtilla Gyula tiszteletére*. AAASzeged Suppl. XIV. Szerk. Székely Melinda – Illés Imre Áron. Szeged, 2015, 113–124.

The Crisis of the Kingdom of the Suebi – Relations with the Visigoths and the Romans (456–468). Eds. Székely Melinda – Illés Imre Áron. *Chronica* 17 (2017), 91–99.

Eretnekség és igazhitűség az 5. századi Gallaeciában. In: *Ezerszínű ókor: Egyiptomtól a késő római Hispaniáig*. Szerk. Székely Melinda – Priskin Gyula. *Belvedere Meridionale* 31/1 (2019), 150–165.

5. Az értekezés témájával kapcsolatos előadások

Hydatius, az V. század gallaeciai krónikása. A Collegium Hungaricum Societatis Europaeae Studiosorum Philologiae Classicae II. országos konferenciája. Budapest, 2007. április 13.

Az 5–6. századi világkrónikák forrásai. A Collegium Hungaricum Societatis Europaeae Studiosorum Philologiae Classicae III. országos konferenciája. Szeged, 2008. május 8–9.

Hydatius: püspöki tudósítás Hispaniából. Tudományos eredmények elismerése és disszeminációja a Szegedi Tudományegyetemen. Csongrád, 2013. június 3.

Propter potentio rem principalitatem – The beginnings of the Primacy of the Church of Rome. Sapiens Ubique Civis 2013 International PhD Conference. Szeged, 2013. augusztus 28–30.

Egy római a barbárok közt: Hydatius a szvév Hispaniában. Brennustól Attiláig – Válságos időszakok Rómában c. előadássorozat. Szeged, SZTE BTK, 2018. április 23.

Eretnekség és igazhitűség az 5. századi Gallaeciában. XIII. Magyar Ókortudományi Konferencia. Szeged, 2018. május 24–26.